

מאורות

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

אורות ישראל
מכללה אקדמית לחינוך
מייסודן של מכללות
מורשת יעקב ואורות ישראל

גיליון ח תשע"ב
חספר 377

הללויה כי טוב זמרה אלוקינו

ביטול התורה בתיבת "ועתה"⁶, כדי ללמד שעיקר התיבעה כלפי ישראל באותה העת הייתה שהיה חסר להם בבחינת ה"שירה" של התורה, בבחינת "ועתה כתבו לכם את השירה הזאת", והתורה אמורה להיות "שירת החיים" של האדם מישראל, בכל עת ובכל מצב.

לאור הדברים האמורים עד כה רבים תמהים על דברי התלמוד הבאים: "דרש רבא: מפני מה נענש דוד? - מפני שקרא לדברי תורה זמירות, שנאמר (תהלים קיט, נד): 'זמירות היו לי חוקיך בבית מגורי' (סוטה לה ע"א). ולכאורה קשה, מדוע ולמה נענש דוד? והרי ראוי ללמוד דברי תורה בזמרה ובניגון, ובמה חטא דוד בקראו לדברי תורה "זמירות"?

יישובים מגוינים הוצעו להתרת הקושי הזה, ומדברי רבים עולה,⁷ שדוד חטא כאן בשתיים: (א) במידת הגאווה - שמדבריו משתמע כי הוא שולט בדברי תורה כזמירות, וגם אינו נדרש לחזור עליהם; (ב) ביחסו לתורה - שמדבריו משתמע שדברי תורה הם דברים קלים כזמירות ואין צורך להתייגע בהם. לשתי ההבנות הללו יש בסיס וסמך במדרש תנחומא (פנחס, ח): "שיש צדיקים שנתגאו בדברים של מצוה, והתיש הקדוש ברוך הוא כחן, את מוצא שאמר דוד 'זמירות היו לי חקיך' (תהלים קיט), שקלות ורגילות עלי כזמירות".

אכן, לכשנרצה להעמיק בעניין זה יותר נוכל לומר כי כוונת דוד הייתה לטובה, וחס וחלילה לחשוד באדונו דוד שחטא, אלא שדבריו נאמרו באופן שעלול להתפרש כגאווה או כיחס הממעט מערך התורה ועמלה. לגודל מעלתו נתבע בשמים על אמירתו זאת, אבל לאמתו של דבר נתכוון דוד לומר כי דברי תורה חביבים עליו כזמירות והוא מתענג בהם - כעיקר מצוותם.⁸

מעתה גם מובן הכיצד נקבע פסוק זה "זמירות היו לי חוקיך" בתהלים לדורי דורות, אם חס וחלילה טעם לפגם יש בו? כי יש לנו לפרש פסוק זה לטובה,⁹ וכאמור, באופן שלא רק בין האדם לקונו אלא גם בלימוד התורה "כי טוב זמרה".

ד"ר בעז שפיגל

מרצה בהתמחות לתושב"ע,

ובמסלול לתואר שני במקרא וספרות חכמים

המזמור שלפנינו פותח בקריאה "הללויה, כי טוב זמרה אלוקינו" (תהלים קמז, א), לאמור: טוב לזמור לו לאלוקינו, וכפי שמודגש עניין זה במזמור נוסף בתהלים (צב, ב): "טוב להודות לה' ולזמור לשמך עליון". אכן, השיר והזמיר טובים וראויים הם לא רק בהילולים ובתשבחות לבורא עולם, אלא גם כאשר עוסקים בתורתו.

כך שינו בברייתא בבבלי (סנהדרין דף צט, ובשינוי לשון בתוספתא פרה ד, ד): "רבי עקיבא אומר: זמר בכל יום, זמר בכל יום". ופירש ר' מאיר הלוי אבולעפיה:¹ "כלומר, עשה תורתך בניגון [...] ואי אתה עושה כן, תורתך מתקנת לך שמחה בניגון לעולם הבא".²

גם רבותינו האמוראים העמידונו על חשיבות הדבר.³ כך למשל מובא בבבלי מגילה (לב ע"א): "אמר רבי שפטיה אמר רבי יוחנן: כל הקורא בלא נעימה ושונה בלא זמרה - עליו הכתוב אומר (יחזקאל כ, כה): 'וגם אני נתתי להם חקים לא טובים וגו'". רבותינו בעלי התוספות (שם) פירשו: "והשונה בלא זמרה - שהיו רגילין לשנות המשניות בזמרה, לפי שהיו שונים אותן על פה, ועל ידי כך היו נזכרים יותר".⁴

אולם הניגון והזמיר בלימוד התורה אינם אמצעי לחיזוק הזיכרון והעצמתו בלבד, אלא הם משמשים ביטוי עז וחי לשמחה ולעונג בלימוד התורה. אין להקל ראש בעניין זה, שהרי אחד הדברים שהתורה נקנית בהם היא "בשמחה" (אבות ו, ה), וכך פירש מהר"ש די אוזידא (מדרש שמואל, אבות שם):

שאם אינו לומד בשמחה, והתורה היא עליו לטורח, סוף סוף יפרוש מן הלימוד וילאה לשוא. אמנם, כאשר ילמד בשמחה ובשירים, אז באהבתה ישגה תמיד, והתורה והשמחה אחים הם, ולא יתפרדו, כי פקודי ה' ישרים משמחי לב.

ובעולם התורה, בדורות האחרונים, ידועים דברי ר"א בורנשטיין, האדמו"ר מסוכאטשוב, בהקדמת ספרו "אגלי טל": "עיקר מצות לימוד התורה להיות שש ושמח ומתענג בלימודו", ובמה יבטא האדם את שמחתו בתורה, וכיצד יחזק את עצמו בעיקר מצוותה אם לא על ידי ניגון וזמיר בלימודה!?

מעתה מואר מחדש המסופר בבבלי, מגילה ג ע"א, כי בהיות יהושע ביריחו, נגלה אליו מלאך ה' ואמר לו: "אמש בטלתם תמיד של בין הערביים, ועכשיו בטלתם תלמוד תורה", וכששאלו יהושע: "על איזה מהן באת?" השיבו המלאך: "עתה באתי". ובעלי התוספות מסבירים (שם): "עתה באתי - פי ריבון: על תלמוד תורה באתי, דכתיב (דברים לא, יט): 'ועתה כתבו לכם את השירה הזאת'". ומשמו של רי"ש כהנמן, הרב מפוניבז', מובא,⁵ שבכוונה תחילה נרמו עניין

⁶ ובה מובן מדוע המלאך שינה את המילה המרומזת לביטול תורה. שכן, כאשר שאלו יהושע "הלנו אתה אם לצרינו", הסבירו בעלי התוספות (שם): "ידה"פ מדיקאמר 'הלנו אתה' - הכי קאמר: בשביל תלמוד תורה באת, דכתיב 'תורה צוה לנו', אם לצרינו או בשביל הקרבנות, שמגינים עלינו מצרינו". ולפי פירושם, לכאורה תמוה מדוע בחר המלאך תיבה חדשה "ועתה" לרמוז לעניין ביטול תורה ולא השתמש בתיבה של יהושע "לנו". ברוח האמור יובן, שרצה המלאך להדגיש שהיה חסר בבחינת "ועתה", בבחינת השירה של התורה.

⁷ ראו בסגנונות שונים: מהרש"א, סוטה שם; ר"י ריישר, עיון יעקב, סוטה שם; ריפ"ז וולפון, נהורא דאורייתא, מהדורה מחודשת, ניו יורק, תשי"ע, מאמר ג, סוף פרק ו, עמי קפד; ר"ד קאהן, אהל דוד, על נ"ד, ברוקלין תשל"ו, שמואל ב, עמי לו-לח; ר"י אלישיב, הערות במסכת סוטה, ירושלים, תשי"ס, סוטה שם, עמי רכט; ר"פ גולדוסר, תפוחי זהב, ב"ב תשי"ע, סוטה שם, עמי תלג.

⁸ וזאת אף כאשר היה נרדף, ורבו המפריעים והפחד עליו. ראו ר"ש ליסצין, בכורי שלמה, על מסי' ערכין תמורה מעילה, ב"ב תשנ"ב, בהקדמת הספר.

⁹ ראו ראמי"מ שך, אבי עזרי, מהדורה מחודשת, ב"ב תשנ"ג, הקדמה לחלק ג (סדר הפלאה-טהרה).

¹ יד רמה, סנהדרין שם. וכעין זה ברש"י שם: "זמר בכל יום - היה מסדר תלמודך, אע"פ שסודר בפיך - כזמר, והוא יגרום לך שתהא לעולם הבא בשמחה ובשירים". וראו גם: פירוש ר"ש משאנץ על המשנה, פרה ד, א, ד"ה "זמר בתדירא זמרי".

² לפי הבנה זו, לכך כפל ר"ע את תיבת "זמיר", ללמד שהזמיר בכל יום בתורה בעולם הזה, יזכה ויזמיר בכל יום בעולם הבא.

³ למקורות נוספים, ראו למשל עירובין יח ע"ב: "נותן זמירות בלילה" וברש"י שם שכתב "זמירות של תורה"; עבודה זרה ג ע"ב: "כל העוסק בתורה בלילה... ובלילה שירה עמי".

⁴ דברים אלו פותחים בפנינו עולם חדש של הבנות בענייני נוסח המשנה ולשונה, כי "הכול כפי הנאות לקול השיר המיוחד להמשנה". ראו ר"י ליפשיץ, תפארת ישראל, ערכין ד, א, בוועז, אות א.

⁵ מובא משמו בספר: זכרון שמואל, מתורתו של ר' שמואל רוזובסקי, ירושלים, תשמ"ה, עמי תקעד.

ההורים והישיבה בארץ כבר היו קיימות בשעה שהבטיח ה' ליעקב שיהיה עמו, ועם כל זאת יעקב קיבל את ההבטחה. כמו כן, איזה חטא של יעקב בחיר האבות יכול לגרום לכך שה' יבטל את ההבטחה ושעם ישראל לא יתקיים עוד? מתוך דחיית תירוצים אלו ה"כלי יקר" מסביר שסיבת הפחד של יעקב היא חטא ההתרפסות בפני עשו אחיו. על התחנפות בפני מישהו אומרת הגמרא במסכת סוטה "כל המחניף לחבירו סופו נופל בידו". את החנופה של יעקב לעשו רואים בכך שהוא מצווה את השליחים לקרוא לעשו "אדוני" ומכנה את עצמו עבד וכו'.

האגדה רואה בפחדו של יעקב תופעה משפילה ומצערת. יעקב ביזה את כבודו והנמיך את קומתו בפני רשע וקרא לעשו "אדוני". במדרש רבה (סימן ער, סעיף יא) מסופר שה' מתרעם על יעקב ואומר שהוא השפיל את עצמו וקרא לעשו "אדוני" שמונה פעמים ונגד זה הקב"ה מעמיד שמונה מלכים קודם לבניו של יעקב שנאמר: "ואלה המלאכים אשר מלכו בארץ אדום לפני מלך מלך לבני ישראל" (לו, לא).

לפי תירוץ ה"כלי יקר" ודברי האגדה שראינו מובן מדוע יעקב אבינו חשש מהמפגש עם עשו למרות הבטחות ה' המפורשות שיהיה עמו וישמור אותו בכל אשר ילך. נשתדל כולנו לזכור תמיד לא לנסות להצליח ולהתקדם מתוך חנופה והתרפסות, אלא מתוך עבודה קשה ותפילה לה' שיצליח דרכנו בכל אשר נלך.

מוריה ברלינר ועדי סולומוביץ
סטודנטיות בהתמחות לתושב"ע

פרשת "וישלח" נפתחת בתיאור דרמטי של הפגישה בין יעקב ועשו. יעקב, החוזר מחרן לארץ מולדתו, שומע מהשליחים כי עשו בא לקראתו "וארבע מאות איש עמו". יעקב ירא מפני עשו משום שכדי לקדם בברכת שלום אין צורך לבוא עם ארבע מאות איש. אין ספק שהופעת עשו עם ארבע מאות איש אינה נראית תמימה כלל וכלל. עוד סיבה שבגינה גובר החשש בלב יעקב היא זיכרון הנסיבות שבהן נאלץ לברוח מבית יצחק אביו לאחר ש"גנב" לעשו את הברכה ואת הבכורה בעבור נזיד עדשים. מי יודע אם חמת עשו שככה? ממילא, יעקב מתכוון גם לתרחיש של מלחמה וגם מתפלל לה' ומכין דורון לאחיו כדי לרצותו.

מול המציאות המאיימת הנודעת ליעקב על ידי השליחים, בפרשה הקודמת מבטיח הקב"ה ליעקב: "ושמרתיו בכל אשר תלך" (כח, טו), וכן מבטיח לו: "שוב אל ארץ אבותיך ואהיה עמך" (לא, ג). האם אין יעקב סומך על הבטחת ה' ולכן הוא חושש מ"צבא עשו"? אין אנו מגיעים לקרסוליו של יעקב בחיר האבות כדי לשפוט אותו על חששו, אך בכל זאת עלינו לתהות איך יעקב אבינו, למרות כל הבטחות ה', עדיין חושש מהמפגש עם אחיו עד כדי חציית האנשים שאתו לפני מחנות כך שאחד יינצל אם השני יותקף על ידי עשו.

רש"י משיב שיעקב פחד משום שלדעתו לעשו היו שתי זכויות בהן היה עדיף על יעקב: זכות הישיבה בארץ וזכות כיבוד אב ואם. תשובה מרכזית נוספת שבה נקטו המפרשים היא משום שיעקב חשש שמא הוא עשה חטא מסוים שבעטיו יתבטלו הבטחות ה' אליו.

ה"כלי יקר" (לב, ח) דוחה סברות אלו מכל וכל. לדעתו, אם נבחן את התירוץ הללו, ניתן לראות שזכות כיבוד

עמליה צורן

מחנכים באמונה המדרשות לנשים

"רעיון השוויון, שהניע את התנועות לשחרור האישה, הביא לשינוי במגמות בהשכלת נשים יהודיות בארץ ובח"ל. הצורך האמיתי והגואה להתחבר עם תורה ויהדות מצא את ביטויו בהגברת הלימודים התורניים אצל נשים. רעיון השוויון לנשים, אף שהוא רעיון מודרני, מתחבר לרעיון תיקון עולם, שעיקרו: התקדמות והתפתחות, גם ברגש גם בשכל ובכל המישורים האנושיים", כתב הרב ד"ר יהודה פליקס, שייסד את מכללת אורות ישראל ועמד בראשה במשך שנים רבות.

המדרשה הראשונה לנשים שנועדה לתגבור לימודי יהדות הייתה מדרשת "ברוריה" שנוסדה בשנת 1977 ביוזמתו של הרב חיים ברוונדר בשיתוף עם הגברת מלכה בינה. מדרשה זו ביקשה להיענות לדרישה גוברת והולכת של נשים המחפשות את דרכן אל היהדות האורתודוקסית. הייתה זו מדרשה חלוצית שעיצבה תכנית לימודים מהפכנית לנשים. מאוחר יותר פרשה גברת מלכה בינה מ"ברוריה" והקימה את מת"ן. שני מוסדות אלו השפיעו גם על הקמתה של מדרשת נשמ"ת. במדרשות החלה תופעה חדשה של נשים הלומדות בחברותות לימודי קודש כולל לימוד גמרא, בדומה לבית המדרש הגברי המסורתי.

בשנים האחרונות יותר ויותר נשים ובנות רוצות ללמוד תורה, להעשיר ולבנות את עולמן הרוחני ולהרחיב את ידיעותיהן בספרות התורנית. יש ביקוש רב למסגרות מתאימות. כ-25 מדרשות תורניות מאוגדות היום ב"פורום המדרשות התורניות לבנות". מדרשות אלו פזורות ברחבי הארץ ולומדות בהן כ-1000 נשים, לפני שירות לאומי או אחרי שירות לאומי, בתכנית מלאה, ועוד כ-2500 נשים ונערות בתכניות חלקיות. תכניות הלימודים והתכנים הנלמדים במדרשות משתנים ממדרשה למדרשה וכוללים לימודי אמונה ומחשבה, הלכה, חסידות, מידות ומוסר, ובחלק מהמדרשות גם תלמוד. הלימוד בבית המדרש מושתת על אמונה עמוקה בחשיבות הרבה של עיצוב עולם תורני מעמיק לנשים, במיוחד לבנות המעוניינות לפתח את אישיותן הרוחנית ובהן להעמיק את השכלתן התורנית. אחת המדרשות היא "שילת", בראשות הרב שי גרין, העומדת בקשר ישיר עם מכללת אורות ישראל ותלמידותיה-בוגרותיה לומדות במכללה. זאת ועוד, במכללת אורות ישראל קיימת זו השנה השלישית מדרשת "ושנתם לבנותיך", המתמקדת בהעצמת התלמידות בתחום העמקת הידע התורני-הלכתי.

לעיון נוסף:

- אלאור, תמר, **בפסח הבא: נשים ואוריינות בציונות הדתית**, רעננה, עם-עובד, תשנ"ט 1998
- פליקס, יהודה, "מעמד האישה ולימוד תורה", **אתרוג**, 13, **תשרי תשס"ב**, אוקטובר 2001
- פורום המדרשות לבנות <http://www.midrashot.net>